

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre", i Heiberg, Johanne Luise: *Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre*, udg. af AAGE FRIIS ; ELISABETH HUDE ; ROBERT NEIIENDAM ; JUST RAHBEK , 1944, s. 24. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibfr08val-shoot-idm140470734357280.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

II OFFENTLIGGØRELSEN

Da Fru Heiberg i 1855 begyndte at nedskrive sine Erindringer, havde hun, meddeler hun selv i et Forordsudkast fra Slutningen af 1870erne 2), ikke mindste Tanke om, at de nogensinde skulde offentliggøres; senere, utvivlsomt allerede inden hun havde sluttet I. Del 3), opstod den Tanke, at det muligt kunde ske efter hendes Død, men efter i nogle Aar at have været opfordret af et Par Venner - der kan næppe være Tale om andre end Krieger og Martensen - kom det paa Tale at offentliggøre de to første Dele; A. D. Jørgensen siger, at det var i 1876 4), men Sandsynligheden taler dog for, at det allerede var i 1875 5). Fru Heiberg var nu traadt tilbage fra Virksomheden som Sceneinstruktør, og efter i Sommeren 1875 at være vendt tilbage fra sin lange Udenlandsrejse, havde hun, som det er fremstillet i det foregaaende, med Iver kastet sig over Fortsættelse og Færdiggørelse af Værket, bl. a. under Paavirkning af den skarpe Bedømmelse af den Heibergske Teaterledelse, som Edvard Brandes havde udtalt i "Det nittende Aarhundrede". Det er utvivlsomt med Tanke paa en Offentliggørelse, at Fru Heiberg nu lod den i hendes Værk saa stærkt interesserede Martensen gennemgaa Manuskriptet, saaledes som det i det foregaaende er berørt.

Under 5. Oktober 1876 noterer Krieger i sine Dagbøger 6): "Martensen læser Fru Heibergs Erindringer", og samme Dags Aften skriver Fru Heiberg til ham 7): "Nu have vi læst fra 6 1/2 til 10 1/2 og uagtet den gode Afskrift ere vi kun komne igennem det halve af den første Beyerske Pakke 8), saa der vil ^{*****} 25 gaae ikke faa Aftener til, forinden vi kommer igennem det hele til 48. - Martensen paastod, at det meget interesserede ham, at han var vis paa, at det ogsaa af Andre vilde læses med stor Interesse. I Aften var han af den Mening, at det kunde udgives alt nu; om han vil være af samme Mening naar han kommer videre hen i Manuskriptet, kan jeg ikke vide. - Hans Bemærkninger om Forandringer hist og her maatte jeg bifalde og er meget glad over; hvor svært det end vil blive mig at gjøre disse Forandringer, maa de dog gjøres, det føler jeg." Videre skriver Fru Heiberg, at hun har Indtryk af, at Martensen helst vil være ene med hende under disse Forelæsninger, og hun er glad over, at Krieger ikke stødes. "Gid vi vare færdige hermed, thi det tager paa mig atter at skulle gennemleve Alt dette, og dog er jeg glad over hans Udtalelser i Aften."

I et langt Brev af 15. Oktober 1876 1) gør Martensen nærmere Rede for sine Forslag om Udgivelse: "Jeg har faaet en Idee med Hensyn paa anden Afdeling af Værket, som vistnok maatte ønskes udgivet i Forbindelse med det første 2)... Der bør efter min Formening gjøres en anden Inddeling, hvorved de af os omtalte Vanskeligheder ved anden Deel kunne hæves. Den simpleste og naturligste Inddeling er dog visselig at første Deel indskrænkes til det der angaaer Jomfru Pätges og hvorledes Jomfru Pätges bliver Fru Heiberg. Første Deel bør derfor ende med Deres Bryllup hos gamle Hansen i Slangerup, . Deres huuslige Indretning, Familieliv og Familieforhold. - 2den Deel handler om Fru Heiberg. Den begynder med de høist interessante og fyldige Partier om Fru Heibergs Kunstnervirksomhed, Reise til Paris osv. hvorefter der gaaes over til det Manuscript, vi sidst har læst, hvor der gjøres nogle ubarmhjertige Forkortninger, selv om enkelte Skønheder gaae i Løbet. Paa denne Maade troer jeg at Vanskelighederne ved andet Bind blive hævede. - Tillige foreslaar jeg en pikant Slutning paa 2den Deel 3); at De nemlig paa det sidste Blad siger, at et Spørgsmaal der alt oftere tilforn, til Tider, havde beskieftiget Dem, under den fortsatte Udøvelse af Kunsten og under det fortsatte Samliv med Skuespillere mere og mere paanødte sig Dem med en Magt, der ikke lod sig tilbagevise: Er Skuespil-kunsten en moralsk Kunst? Det vil sige: kan den bestaae med de moralske og religiøse Fordringer, der stilles til vor egen virkelige Personlighed? og at De til dette Spørgsmaals alvorligere Overveielse og Besvarelse haaber at kunne give et Bidrag, dersom det forundes Dem at udgive 3. Deel af Deres Værk. Spørgsmaalet maatte fremstilles i en vis Udmaling uden dog at besvares. Jeg for min Deel vilde finde det interessant, at der her blev mindet om Skuespillernes Characteristica i Wilhelm Meister, som den lille Jomfru Pätges læste, men ikke penetrerede, da hun ganske gik op i ^{***} 26 Mignon, medens Fru Heiberg nu seer paa Skuespillere og Skuespillerinder med et Øie, der er beslægtet - ikke med Wilhelms eller Mignons men med Forfatterens af Romanen. Ved en saadan Slutning vilde der vækkes Anelser, kastes en Brod ind i Læsernes Sjæle, idet Tæppet falder; ja, mange Læsere ville nu hverken vide ud eller ind. Alle ville med spændt Opmærksomhed vente paa hvad der vil komme naar Tæppet atter løftes i tredie Deel."

I Begyndelsen af det nye Aar blev ogsaa III. Del (IIIA) gennemgaaet, men øjensynligt uden Plan om Udgivelse i den nærmeste Tid. 12. Januar 1877 skrev Fru Heiberg til Krieger 1), at hun om Formiddagen fik Bud fra Martensen ved Fruen, at han vilde ofre 8 Fridage paa hende og Værket, og at han vilde komme næste Dag Kl. 6 for at begynde "Læsningen af Resten"., "Det er græsseligt, at han skal læse mit Kludderie, inden det er vasket og rensat af Deres Haand, men herved er nu Intet at gjøre. Bare han ikke bliver helt desperat, thi han er ikke vant til at læse mine Runer saaledes som De, saa jeg gyser for, hvorledes det vil gaae. Ja, hvad Fanden vilde jeg paa den Galei! Det er ikke godt at strække sig længere end Ens Tæppe er, og det er det, jeg har gjort og bøder nu for det." I et Brev af 2. Februar 2) meddeler hun Krieger, efter at Gennemgangen af de syv Teateraar er begyndt, at "Martensen har da været hos mig, ydmygt bedende om Forladelse for sin Heftighed. Han talte i høie Toner om, hvad jeg havde leveret, og som jeg burde udgive i levende Live, naar det stærkt private blev strøget. Gud veed, om jeg alligevel nogensinde faaer Mod hertil." -

Først 4. April blev de færdige, og Martensen var "elskværdig og tilfreds" 3). Uden Uenighed synes, som det antydes i dette Brev, disse Samvær ikke at være løbet af. Josepha Martensen fortæller 4) om Faderens Drøftelser med Fru Heiberg om selvbiografiske Optegnelser, at Værket "interesserede Martensen levende, og meget deraf beundrede han i høj Grad. Men ved Siden af det meget, han bifaldt og var enig med hende i af det, hun meddelte ham af sit Manuskript, var der dog adskilligt, der ikke tiltalte ham. Dels var der det, han fandt alt for vidtløftigt, dels var der Udtalelser, han alvorligt misbilligede og indtrængende bad hende om at slette. Paa flere Punkter rettede hun sig efter ham, men paa andre var hun ubøjeelig. Han var stærkt optaget deraf. Som næsten altid, naar noget satte hans Sind i Bevægelse, kunde han ikke holde det tilbage over for os i Hjemmet, og ofte, naar han i den Periode kom hjem fra sine Besøg hos den ellers saa beundrede Veninde, udtalte han sig dadlende og bekymret hovedrystende om hendes Stejlhed over for hans alvorlige Raad."

Drøftelsen med Martensen er Baggrunden for den foran omtalte indgaaende Gennemrettelse af Manuskripterne, som fandt Sted i Tiden mellem 1876 og ^{**}~~1877~~^{**} 27 1878. Fra denne Periode er ogsaa følgende Fortale til den paatænkte Udgave af de to første Dele 1):

FORORD

Da jeg i sin Tid (Februar 1855) 2) begyndte at nedskrive Erindringer af mit Liv, havde jeg ikke mindste Tanke om, at der nogensinde skulde blive Spørgsmaal om at offentliggjøre dem. Senere opstod vel den Tanke hos mig, at dette muligen kunde ske efter min Død, da der lidt efter lidt kom Anskuelse frem heri, saa vel i Kunsten som i Livet, der kunde vække Eftertanke, men intet Øieblik faldt det mig ind at udgive dem i levende Live. Imidlertid har jeg alt i flere Aar været opfordret af et Par af mine Venner, som kjendte, hvad jeg her har nedskrevet, til ikke længere at tøve hermed. I første Øieblik gøs jeg tilbage herfor, men efterhaanden gjorde jeg mig fortrolig med Tanken herom; og det af følgende Aarsager: Aarene gaa, det ene efter det andet, og med dem Interessen for en Personlighed, hvis Virksomhed hører Øieblikket til. Mange af dem, der i Aarenes Række have viist mig trofast Venskab, har Døden berøvet mig; mange af dem, der have glædet sig ved min offentlige Virksomhed, ere ligeledes borte, og jeg vilde dog gjerne - inden det er for silde - tale til nogle af dem, der af gammelt Venskab ville lytte til mine Ord, og ikke kun til en ganske ny Slægt, for hvem jeg er fremmed. Altsaa, jeg lader nu en Del af de Skildringer af mine Livserindringer, der hidtil laa gjemte i Mørket af en Bordskuffe, se Dagens Lys. Men idet jeg nu, efter en Del Modstand, bekvemmer mig hertil, beder jeg, at man vil forstaa, at et Menneske, der ganske umiddelbart lader sit Liv, med Erindringens Skove og Marker, Høider og Dale, passere forbi, for ligesom at standse dem et Øieblik og se - med skjærpet Blik - i hvilken Belysning nu Alt stiller sig for Øie og Tanke, at et saadant Menneskes Arbeide maa bedømmes paa en anden Maade end Dens Arbeide, der optræder som Skribentinde af Profession.

Jeg kommer altsaa i Haab om, at der endnu ere nogle tilbage af dem, som, idet jeg banker paa deres Dør, venligt ville sige til mig "Kom kun nærmere! Vikjende dig"! 3) ^{**}~~1877~~^{**} 28 Fra Tiden ca. 1876-78 er ogsaa følgende med Martensens Forslag stemmende Slutningsord til II. Del øjensynligt beregnede paa at ende den paatænkte Udgave af de to første Dele 1).

^{**}
-- 29

Naar man har fulgt et Stykke Vei med af en Skuespillerindes Liv, da føres Tanken uvilkaarligt, ja, med Magt hen til Goethes berømte Digterværk "Wilhelm Meister"; thi her se vi tegnet med Mesterhaand alle Afskygninger af den Phantasiverden, hvormed her er Tale. Intet mangler undtagen det sidste store Spørgsmaal, - dette forties eller skydes tilbage tilhyllet af et uigjennemtrængeligt Slør. Ikke vidste, ikke anede jeg i min tidlige Barndom, da dette Digterværk kom mig ihænde og gjorde det mægtige Indtryk, at jeg fattige, ukyndige Barn, som blev henrevet af denne nye Verden, disse ubekjendte Skikkelser, at et Teppe rullede op for mig, og at jeg saae som i et Speil den Verden, hvori jeg selv engang skulde udføre en af Hovedrollernes vanskelige, ansvarsfulde Livsopgave. Et Stykke af Veien er nu tilbagelagt, men et betydeligere staar endnu at gjennevandre. De, som føle Interesse ved fremdeles at følge mig, ville, hvis det forundes mig at fortsætte disse Meddelelser, se gjennem min lange Erfaring, hvad Dybderne og Høiderne bære for Farer i sig for den menneskelige Sjæls høiere Udvikling. Farer, der føre til det store ofte udtalte Spørgsmaal: Er Skuespilkunsten en moralsk [Herefter har A. D. Jørgensen indsat Ordet: berettiget] Kunst?

Før Iværksættelsen af Planen om Udgivelsen af I. og II. Del ønskede Fru Heiberg dog at høre Andræs Mening og bad ham derfor om at læse Manuskriptet 1). Denne mangeaarige Ven af det Heibergske Hjem kendte sikkert, skriver hans Søn Poul Andræ 2), "af hendes Omtale eller fra selve Manuskriptet store Partier af disse Erindringer længe forinden de udkom, og ved mangen Leilighed have de været Gjenstand for deres Samtale, ogsaa saaledes, at Fru Heiberg, uden maaske ligefrem at meddele Andræ Hensigten med sine Spørgsmaal, har opfordret ham til at udtale sig om Forhold og Personer, som hun vilde berøre i sine Erindringer. Ikke sjelden gjenkjender jeg Andræs Røst, næsten hans Udtryksmaade, i smaa Bemærkninger om politiske Personligheder, om Lehmann til Ex. med "den routinerede Veltalenhed" og "exalterede Begeistring" 3), som gjorde det vanskeligt ogsaa for Andræ at tage ham alvorligt. Vistnok har Andræ ogsaa taget Ordet for Udeladelser og Forkortelser af saadanne Episoder, der forekom ham altfor intime til at indvie Offentligheden i, jeg veed, at Fru Heiberg fulgte hans Raad bl. A. med Hensyn til Skildringen af de sørgelige Forhold i hendes Barndomshjem."

Før Andræ nu omkring Begyndelsen af 1880 læste I. Del, har han dog næppe kendt selve Manuskriptet, hvad man vel kan udlede af hans Brev til *-*-* 30 Fru Heiberg 6. Januar 1880 1): "Jeg længes ret efter at gjense Dem nu, da jeg har gjennemlæst Manuskriptets første Deel, som paa mange Steder har bevæget mig langt mere, end jeg kan udsige. At min Beundring for Dem kunde voxte, har jeg hidtil betragtet som umuligt, men maa dog nu indrømme, at det utrolige er skeet." At Andræ til Manuskriptet har gjort en Del Bemærkninger, netop af den Art, som Poul Andræ nævner, fremgaar af Varianterne 2), og det maa være efter at have gjort sig bekendt med disse, at Fru Heiberg 31. Januar 1880 i et Brev 3) takkede ham for hans "milde Dom og for [hans] Bemærkninger, som naturligvis ville blive tagne til Følge. - Gid De nu ikke maa trættes ved Fortsættelsen af et Arbejde, som jeg føler, at kun et sandt og opoffrende Venskab vilde paatage sig."

14. Februar s. A. fik Andræ Manuskriptet til II. Del 4), og det er vel herom, han 15. Marts havde en Drøftelse med Fru Heiberg 5). Antageligt har Andræ ved denne Lejlighed udtalt sig med megen Varme om Værkets Indhold, men nu, om ikke før, fraraadet Udgivelsen af Erindringerne i Forfatterindens Levetid 6). Og det er vel Andræ's tungt vejende Forestillinger ved denne Tid, Fru Heiberg mindedes i sit Brev til Krieger 27. Juli 1886, hvori hun om Erindringerne skrev 7): "Andræ's Ord lyder bestandig for mine Øren; han sagde: "Husk paa, at De har mange Misundere; giv det derfor først ud, naar De ikke mere er til." Dog, vi to have jo talt saa ofte om, hvad der var rettest i denne Sag, og ogsaa hos Dem har jeg altid syntes, at De hældede til Andræ's Mening." Om Andræ's Stilling til Publiceringen skriver hans Søn 8), at "saa bestemt var Andræ vistnok imod en saadan, at han end ikke sympathiserede med Udgivelsen af det lille Brudstykke, der findes i Festskriftet til Krieger i Anledning af dennes 70-aarige Fødselsdag, hvor fortrinligt end Indholdet forekom ham, anderledes forklarer jeg mig ikke en lille spøgefuld Paaskrift 9), hvormed Fru Heiberg sender ham et Særtryk af dette Afsnit."

Andræ læste i Sommeren 1880 videre i Manuskripterne, antageligt III. Del og maaske ogsaa den endnu næppe afskrevne IV. Del. 5. Juli skrev Fru Heiberg fra Sandefjord i Norge til Krieger 10): "Hvorledes mon det gaar Andræ med det forøgede store Manuskript, jeg gav ham sidste Gang, jeg saa ham? Mig synes, at han modtog det med megen Overraskelse over dets uanstændige *-*-* 31 Omfang." Efter sin Hjemkomst indbød hun Andræ til Middag, for at hun kunde takke ham for den store Tjeneste, han havde vist hende 1). Den Omstændighed, at hun kun i Manuskriptet til I. Del har gjort Bemærkninger, tyder imidlertid paa, at han som foran omtalt allerede i Foraaret havde raadet fra Udgivelse; og at Fru Heiberg allerede da har besluttet at følge hans Raad turde vel fremgaa af, at hun under Sommeropholdet i Norge Juni-August studerer de P. A. Heiberg-Gyllembourgske Breve og altsaa synes at være i fuld Gang med Forarbejderne til Bogen om Heibergs Forældre 2). Fru Heibergs ringe Iver for at læse Edvard Brandes' Bog om "Dansk Skuespilkunst", der udkom i Foraaret 1880 3), peger vel ogsaa i Retning af, at hun har skrinlagt Tanken om i hvert Fald nu at udgive sine Erindringer.

Men da Fru Heiberg i Efteraaret 1882 havde udsendt Bogen "P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg", der paa en vis Maade kan siges at danne Baggrunden for hendes egne Erindringer, kom Spørgsmaalet om Udgivelsen af disse atter op 4). Dette fremgaar af et "Forord til mit Levnet", i hvis Margin Krieger har bemærket, at det er "skrevet i Sommeren 1883 under en siden opgivet Forudsætning". Det har følgende Ordlyd 5):

Naar jeg nu, efter 28 Aar - saa længe er det siden at jeg begyndte dette mit Livs Optegnelser - paany gjennemlæser alle disse Blade, da griber mig en Forundring over mangt og meget, som jeg har havt Mod at nedskrive, men mest af Alt forundrer mig den Uforbeholdenhed, hvormed jeg udtaler saa meget til min egen Roes, om den Anerkjendelse, som er blevet mig ydet, dels af Publikum og dels af mine samtlige Venner og Bekjendte. Men man maa vel huske paa, at den Aabenhjertighed, hvormed jeg har udtalt mig, saa vel om mig selv som om andre Mennesker og Forhold, laa i, at det, i alt Fald i det Tidspunkt, hvori det blev nedskrevet, ikke et Øieblik faldt mig ind, at det nogensinde skulde trykkes og overgives til Offentligheden. Den Tanke kom først til Liv længe efter det Tidspunkt, hvori mit Levnet blev nedskrevet 6), og 7) hvad den uforbeholdne Maade angaar, hvori jeg omtaler mig selv, da hidrører den derfra, at jeg under Fremstillingen ligesom stod udenfor og betragtede mig selv som en Person i Afstand, En, som jeg skildrede næsten som en Afdød, hvis Liv var sluttet, og som Intet havde at gjøre med den endnu levende Personlighed, der nu førte min Pen. Idet jeg skrev, tænkte jeg ikke paa, hvad man vilde synes herom, ikke paa den kolde, skarpe Kritik, men kun paa at udtale, hvad der boede i mit Indre, kun paa at klare alle de Tanker og Betragtninger, der i Aarenes Løb havde gjæret i mit Sind, og jeg nedskrev dem med Ønsket om, at de skulde fremtræde med den størst mulige Sandhed. Jeg kan høre Nogle sige: "Ja, det var naivt af dig; thi det store Publikum taaler ikke altid den fulde Sandhed. De have en Tilbøjelighed til at lægge til *-*-* 32 og trække fra, alt som det konvenerer deres egen Tankegang om Mennesker og Begivenheder. De stødes let ved et Skriftemaal, der ikke er indhyllet i Slørets Folder; de ønske vel Sandheden, men helst med nedslagne Øjne, ikke med et freidigt, aabent Øjekast. Min Anskuelse har det altid været, den være sig nu falsk eller rigtig, at naar man føler Trang og Lyst til at gjennemløbe sit Liv og gjentage de Tanker, Kampe og Skæbner, man har været underkastet, da bør dette, hvis det for stedse skal indeholde en Lærdom, ske med fuld Aabenhed, uden anden Frygt end den, at Noget kunde indsnige sig af Usandhed og upaalidelig Fantasi. Kan man ikke det, da maa Memoirer opgives; er der ikke i den rene Sandhed nogen Poesi, nogen Lærdom for Andre, ja da er det bedst at lade det Hele fare og hugge sit Livs Erindringer op i Noveller og Skitser. At afholde sig rent fra at

føre Pennen, kan være vanskeligt nok, naar det indre Liv ligesom bugner af Minder, der daglig trænge sig frem med Trang til Udtalelse.

Naar man ikke altid kan fjerne sin egen Person saa langt, at den staar som en Fremmed for vor Betragtning, ja da overfaldes man af en Undseelse, der kan ende med en næsten uhyggelig Følelse ved at beskæftige sig saa længe med sig selv, hvad der jo let faar Udseende af en taabelig Forfængelighed. Mange Anfægtelser har jeg i de senere Aar havt i denne Retning; de have ofte været saa store, at jeg, da det store Manuskript endelig laa færdigt, ofte tænkte, om det ikke vilde være en Lykke, hvis en Ildebrand eller en anden Tilfældighed i et Nu tilintetgjorde det Hele. Men til selv at putte det i Ilden, dertil havde jeg ikke Kraft og som mig syntes heller ikke Ret. Jeg har desuden en vis Taknemmelighedsfølelse overfor dette vidtløftige Arbejde; thi hvor mangan en Gang har det ikke lettet mit trykkede Sind, der blev frigjort ved paa Papiret at udtale, hvad jeg ikke mundtlig kunde udtale for Nogen, af Frygt for ikke at blive forstaaet. Du vil, min Læser, maaske svare: det samme kan jo overgaa dig nu! Ja, visselig, deri har du Ret; men blandt de mange Læsere er der dog maaske nogle, som Skæbnen aldrig har ført i min Nærhed, og som dog ville sige: tal du kun frejdig ud, vi ville forstaa dig! Havde jeg ikke den Tro, at En og Anden kunde drage Nytte af et Levnet som mit, da skulde jeg visselig have Kraft til at tilintetgjøre det Blad for Blad.

Fra en lidt senere Tid, vistnok Foraaret 1884, hidrører følgende Udkast til "Slutningsord til det hele Værk" 1):

Da jeg i Vinteren 1883-84, altsaa i mit 72. Aar, paany gjennemlæste mine igjennem en saa lang Aarrække og i saa forskellige Stemninger nedskrevne Livserindringer, blev jeg ofte betænkelig og urolig, ikke fordi jeg i noget Punkt har forandret mine Anskuelse, men jeg spurgte mig uvilkaarlig selv: hvorledes vil Verden dømme om den Frimodighed og Aabenhed, der lyser ud af det Hele? Hvad vil man tænke om de uforbeholdne Domme, jeg ikke sjelden har udtalt? Vil Verden paaskjønne den Oprigtighed, den Fortrolighed, hvormed jeg træder den imøde? Jeg veed det ikke; men jeg haaber, at man ikke vil kunne miskjende den Sandhedskjærlighed, som har besjælet mig, og man vil vel ogsaa forstaa, at jeg baade paa min Husbonds og mine egne Vegne har følt en stærk Opfordring til at udtale mig om mangt og meget. Men vilde jeg skrive, maatte det blive i den Uforbeholdenhedens og Frimodighedens Aand, hvori det er sket.

Lad mig endnu kun tilføie: Alderdommen er mild, bør i alle Tilfælde være det. I mit ^{*}33 Hjerte har jeg forlængst tilgivet alle dem, der have forvoldt mig Uro og Smerte, og der staar nu kun tilbage at udtale min Tak til de Mange, der have forstaaet mig, i Kunsten, i Livet.

Vel fra endnu senere Tid er følgende

FORORD TIL VÆRKET 1)

Disse mine Optegnelser af mit Liv ere begyndte 1855 og fortsatte til 1859, da en Pause paa 5 Aar indtraadte. 1860 døde min Husbond, og Lysten til at fortsætte udeblev. 1864 begyndte jeg paany, og fortsatte med mindre og større Mellemlum.

At jeg er en Dilettant i Skrivekunsten vil man hurtig opdage, men dog vover jeg her at fremstille mig for et større Publikum for at meddele det mit Livs Tilskikkelser og Erfaringer. Jeg har i disse Meddelelser blandet mit private Liv sammen med mit offentlige, fordi det er min Anskuelse, at disse høre sammen, naar et Levnetsløb skal give et helt og ikke et halvt Billede af Personen.

Havde disse Meddelelser kommet frem for 30 Aar siden, da troer jeg vist, at mangan en Ven, mangan en Veninde i Publikum havde læst dem med Interesse. Hvorledes det nu vil gaa, er en anden Sag; det er nu saagodtsom en Fremmed, der træder dem i Møde og som de skal gjøre Bekjendtskab med. Gid da Billedet af denne Fremmede maatte kunne skaffe sig nye Venner og Veninder, i alt Fald Sjæle, der maa kunne forstaa hendes Lidelser, hendes Kampe og hendes Glæder.

"Værket", som det saa ofte ses kaldt, havde, oplyser A. D. Jørgensen, i Tiden omkring dets første Afslutning (Efteraaret 1879) faaet Titlen "Et Menneskes Liv", noget senere (vel omkr. Midten af 1880erne) ændredes den til "Et Liv, gjenoplevet i Erindringer" 2).

Det turde maaske være i Forbindelse med de fornyede Planer om Udgivelse af Værket, at Fru Heiberg i Foraaret 1884 havde overladt Heibergs Sekretær i Teaterdirektionen, den senere Leder af Teatret, Kammerherre F. J. G. Berner, i hvert Fald væsentlige Partier af Manuskriptet til III. og IV. Del (herunder Afhandlingen om Skuespilkunsten) til Gennemsyn. Efter Læsningen udarbejdede han nogle venlige, men dog kritiske teaterhistoriske Bemærkninger, som han tilsendte Fru Heiberg, idet han tillige af Hensyn til endnu levende Personer, bl. a. Phister, udtrykte Betænkelighed ved Udgivelse paa det daværende Tidspunkt. Øjensynligt med Henblik paa det Hele gør han paa et af Bladene følgende Notits: "Jeg har aldrig læst noget Skjønnere end Skildringen af Deres huslige Samliv med Etatsraad Heiberg. I sine Hovedtræk vidste jeg jo nok at det var og maatte være saaledes; men alle de mange Details som her oprulles for Blikket af hans fine ridderlige Opmærksomhed og dybe og varme Følelse, ere ligesaa opløftende som rørende at læse, og træde dobbelt klart frem fordi de som i Relief have al den Lumpenhed og ^{*}34 Bagvaskelse, hvormed lave Sjæle

og urene Naturer omgave ham fra alle Sider" 1). Andre Udtalelser af ham findes i samtidige Breve til Fru Heiberg, saaledes skriver han 20. Marts 1884: "Jeg har igaar med den mest levende Interesse gennemlæst hvad De medgav mig, og skal nu paany gennemlæse det idag. Kun en Aand som Deres er i Stand til en saa djærv og frygtløs Fremstilling af Personer og Forhold; en mindre Aand vilde ikke have povet det; men naar De engang har indtaget dette Standpunkt, ere de enkelte Smaa bemærkninger, som jeg imorgen skal tillade mig at fremsætte, selvfølgelig af forsvindende Betydning" 2).

Noget senere overlod Fru Heiberg hele sit Manuskript til A. G. Ø. Hauch (f. 1836) - som havde været hende behjælpelig med Bogen om Heibergs Forældre - øjensynligt i den Hensigt, at han skulde bistaa hende med Redaktionen og Udgivelsen af Værket 3). Et Brev fra Hauch til Fru Heiberg af 8. Januar 1886) viser, at han maa have faaet "Papirerne" i Efteraaret 1885, men uden Forpligtelse til at læse dem med det samme, end ikke i Løbet af den kommende Vinter. Paa Fru Heibergs Forlangende sendte han imidlertid nu Manuskripterne tilbage, skønt han ikke havde tilendebragt Læsningen. Nogen systematisk Gennemgang af Værket sammen med Forfatterinden synes ikke at have fundet Sted, men Hauch har ved Parenteser og Marginalbemærkninger stillet en Del Forslag mest til rent redaktionelle Ændringer. Til II. Del (IIB) er hans Bemærkninger dog yderst faa, maaske fordi denne var afskrevet og samtidigt gennemarbejdet af Krieger. I IV. Del ses hans Haand kun i Begyndelsen samt i Afhandlingen om Skuespilkunsten.

Hauchs Samarbejde med Fru Heiberg blev ikke af Varighed; det blev brat afbrudt efter en Samtale, han Lørdag den 9. Januar 1886 havde med hende om Værket. Han gjorde ved denne Lejlighed forskellige Indvendinger imod dets Indhold og Form, og Fru Heiberg følte sig saa ilde berørt deraf, at hun dels i Samtalen, dels i et følgende Brev tilkendegav, at hun forstod det saaledes, at han ikke følte Interesse for hendes Selvbiografi, hvorfor hun ikke ønskede fortsat Bistand. Dette Fru Heibergs Brev foreligger ikke, men derimod findes et længere Brev fra Hauch dateret 19. Januar 1886 om denne Afslutning paa Samarbejdet. Da dette Brev indeholder en udførlig Kritik fra en samtidig højt dannet og interesseret Personlighed, der vel var Ven af Fru Heiberg og hendes Kunst, men dog ikke hørte til den lille Venneog Beundrerkræds, der gennem Aarene havde fulgt Erindringsværkets Tilblivelse, gengives dette Brev her in extenso, blot med Udeladelser af ganske ligegyldige Bemærkninger:

* * * *
--- 35

Kjære Fru Heiberg!

Jeg takker Dem for de Ord, hvormed De slutter Deres Brev til mig, "at vi altid ville kunne mødes i Livet som gamle Venner". Dette er smukt og nobelt sagt af Dem, med Glæde og Taknemmelighed modtager jeg Deres Tilsagn.

Skjønt jeg naturligvis ikke kan tænke paa at indvende noget imod en Beslutning, som De finder nødvendig for Deres Ro, maa De dog tillade mig at imødegaa nogle af Deres Udtalelser, thi De tillægger mig Meninger, som jeg aldrig har havt og følgelig heller ikke kan have udtalt. Da jeg i vor Samtale Lørdag d. 9de Januar saa uventet fik det Spørgsmaal af Dem, om det ikke var saa, at jeg ikke følte Interesse for Deres Selvbiografi, saa var mit Svar ingenlunde det, som De gjengiver i Deres Brev. Jeg svarede, at jeg fandt, at den trods de mange interessante Partier, som den indeholdt, dels var for bred, og dels at den ikke stod paa Højde med Deres fortræffelige mundtlige Gjengivelse af, hvad De har oplevet eller fundet ved Reflexion, De forekom mig

- ligesom Welhaven - at udvikle Deres Tanker mundtlig med en Genialitet og Friskhed, som jeg ikke saaledes fandt i det skrevne Ord.

Men dette er noget vidt forskjelligt fra den haarde, koldt nedrivende Dom De tillægger mig. Tillad mig at gaa ind paa de enkelte Punkter i Deres Referat af mine formentlige Paastande. De tillægger mig den Mening, at Deres Liv som Barn ikke har Interesse. Dette er saa langt fra Tilfældet, at jeg tværtimod finder denne Del overordentlig interessant, og jeg vil beklage meget, om den ikke bliver udgivet. Jeg er endog - i Modsætning til Gehejmeraad Andræ - af den Mening, at der ikke burde udslettes noget af Deres uforbeholdne første Fremstilling, men at det burde med.

Anderledes forholder det sig med det andet Punkt. Herom skriver De: "Hvad jeg troede vilde interessere, nemlig at see, hvorledes et under saadanne Forhold opvoxende Pige barn, udsat for moralsk Fortabelse, holder sig ren ad de farlige Veje, blot ved at bede Gud om Hjælp og Bistand som f. Ex. i Fristelsen ved den unge, smukke Militærs lidenskabelige Cour, finder De kedsommeligt og vil have strøget 1)."

Jeg finder det nu ikke "kedsommeligt" - dette, som de fleste andre Prædikater, maa De erindre, at De har lagt mig i Munden, De har troet, at jeg mente det saaledes, og kun af Høflighed ikke udtalte det - men jeg finder, at det ikke har den psykologiske Interesse De tillægger det. Enhver kan, uden at det siges, forstaa hvilke overordentlige Efterstræbelser en Kvinde med Deres eminente legemlige og aandelige Fortrin, udstyret som uendelig faa Kvinder have været, maa have været Gjenstand for. At De har holdt Dem ren under disse Efterstræbelser, trænger man ikke til noget Bevis for. Deres hele Liv som Kunstnerinde, som Johan Ludvig Heibergs Hustru kan vel fritage Dem for at anføre slige Beviser. Jeg tilstaar derfor, at Deres "Liv, gjenoplevet i Erindringen", i mine Tanker vilde vinde ved Udeladelsen af disse for * 36 Publikum mindre

vigtige Details, som ikke sige andet end, hvad enhver kan tænke sig, og særlig Episoden med Officeren finder jeg ikke af videre Betydning.

De tillægger mig den Mening, at jeg vilde have udeladt Sommeropholdet i Hirschholm. Nej, det har jeg aldrig sagt eller tænkt. Jeg har kun sagt, at jeg ikke blev saa stærkt slaaet deraf, fordi jeg havde indlevet mig saa stærkt i Situationen ved Hertz's dejlige Digte - men det kunde aldrig falde mig ind at foreslaa det udeladt, det bør absolut med. Hvad der gjorde mig noget køligere derfor var forresten den lille Omstændighed, at Hertz's Vittighed med "Thomaskine" saarede og bedrøvede mig. Jeg, som af Hertz's Digt "Hyacintherne" 1) havde faaet Indtrykket af hans Veneration for Fru Gyllembourg, fik her noget slaaet itu i mig, da jeg hørte denne flauø kjøbenhavnse Vittighed - saaledes talte han om den 25 Aar ældre Dame, denne fine, elskelige Personlighed, som jeg altid har æret, og siden jeg læste hendes Breve, ærer hende endnu højere. Jeg tror, at dette forstemte mig saaledes, at jeg af den Grund saa mere koldt paa hele denne Episode. Men *udelade* den, det har jeg aldrig tilraadet!

De siger dernæst: "I enhver Udtalelse om mit religiøse Liv, min Barnetro - - - ser De kun en traditionel Lære, en forældet Sentimentalitet, en gammel Kones Raisonnement, der ikke har fulgt med Tidens Fremskridt og Fornuftlære. Alt sligt maa derfor *stryges* helt og holdent." Nej, hvor dette har overrasket mig! Jeg ved ikke af, at jeg [har] foreslaaet en eneste saadan Udeladelse, og vi have heller ikke berørt dette med en Stavelse i vor Samtale i Lørdags. Hvor skulde jeg kunne tænke noget saadant! Jeg, som - det tør jeg sige - er i høj Grad tolerant, som hader ethvert Forsøg paa at krænke andres Tro, som dertil, uagtet jeg ikke selv deler Deres religiøse Anskuelse, dog nærer en dyb Ærbødighed for Kristus's Lære og bestandig beskæftiger mig med den - jeg skulde se overlegent og haanende ned paa det troende Standpunkt. Nej, denne Beskyldning rammer mig virkelig ikke.

Deres Fremstilling af Deres Alfetro har jeg - heller ikke forlangt helt strøget, thi det indsaar jeg ikke lod sig gjøre - men ønsket indskrænket i Omfang, men dette er jo dog ikke noget, der har at gjøre med Kristendommen, man kan vel snarere sige, at den er uforenelig med Kristendommen.

Afhandlingen om Skuespilkunst har jeg ikke "frakjendt Betydning". Jeg har sagt, at det i mine Tanker *forringer* dens Betydning, at den ikke fører til noget Resultat, eller rettere, da den modstræbende lader forstaa, at Resultatet bliver, at vi faa Lov at beholde Skuespillene, at den saa ikke aabent vedkjender sig dette. Hvad Detailbemærkningerne i den angaar, er der meget, som har stor Betydning, omend jeg havde ventet noget mere Indgaen paa enkelte Punkter.

Denne Dom afviger dog i meget væsenlige Punkter fra den, De har tillagt mig.

Jeg savner derimod i Deres Brev mine vigtigste Indvendinger, og for at vi kan staa klart overfor hinanden, vil jeg her tilføje denne: De skriver ^{*}37 anderledes, som en Person, der har et andet aandeligt Fysiognomi, end det De har, naar De taler. En Fortælling om en Episode af Deres Liv, en Fremstilling af et udmærket Spil - f. Ex. Ryges - er, naar De fremsætter den mundtlig, en kunstnerisk Præstation af høj Rang. Med en meget beskedent Anvendelse af Deres glimrende Skuespillerindetalent - herpaa maa der lægges Vægt, De spiller ikke en Rolle, naar De sidder i Deres Dagligstue, De "agerer" ikke, som man siger - opnaar De med tilsyneladende simple Midler, uden at hæve Stemmen, uden at kopiere Folks Maade at tale paa, med faa og rolige Gestus, en forbausende Virkning. Det er naturligvis et stort Tillæg i Nydelsen, at man har Deres udtrykfulde Mimik men det er langt fra alt. Kunde man stenografere Deres Fortællinger, vilde der komme noget fortrinligt ud, Stilen vilde blive langt friskere og originalere, mindre Bogsprog, kortere, fyndigere, mere elektriserende, mere rammende Maalet.

Nu ved jeg De vil sige: Skriver jeg da saa slet? Nej, De skriver ikke slet. men De skriver anderledes, end De skulde skrive, for at man kunde faa det rigtige Begreb om Deres sjeldne Begavelse. Jeg finder ikke, at det lykkes Dem, naar De omtaler Deres egen Spillemaade, at fremkalde et rigtigt Billede deraf, det hele er holdt for almindeligt, der mangler Farve, og mærkeligt nok, Humor - en Evne, der i saa høj Grad udmærker Deres mundtlige Fremstilling 1).

En Del af Deres Skrift har jeg særligt imod: det er de mange indstrøede, moraliserende Henvendelser til andre. Man gavner ikke ved at moralisere....

Altsaa: netop fordi jeg kjender Fru Heiberg som den geniale Kunstnerinde, som den kloge, fine lagttager, som den livfulde, humoristiske Fremstiller, netop derfor kan Biografien ikke tilfredsstille mig. Den Fru Heiberg, man der lærte at kjende forekommer mig et blegere, udvisket Billede af den, jeg har kjendt.

Det gjør mig ondt, at De hos mig ikke har fundet den Bistand, hvortil De trængte 2). Jeg vilde ret ønske, at De maatte finde en anden, der kunde give Dem det, jeg ikke har formaaet. Fr. Lange f. Ex. Han er dannet, begavet, hæderlig og Dem meget hengiven.

Jeg kommer snart til Dem; hvis De imidlertid ikke ønsker at tale videre om denne Sag, saa lad mig det vide. Deres hengivne

A. G. Ø. Hauch.

Den senere Overlæge og Forfatter Frederik (Fritz) Lange, fra hvem der i Fru Heibergs Arkiv findes en Del Breve, og som i "Ude og Hjemme" 19.

* *
-- 38

November 1882 skrev en Karakteristik af hende, kom vistnok ikke til at læse Manuskriptet. Fru Heiberg fik en helt anden Hjælper.

Naar A. D. Jørgensen siger 1), at Fru Heiberg, efter at Hauchs Læsning var afbrudt, "henlagde Manuskriptet i Mistvivl om, at en yngre Generation vilde sætte Pris paa hendes Udtalelser", maa det bero paa den ikke rigtige Opfattelse, at Samarbejdet med Hauch laa nogle Aar tidligere. Thi allerede i Maaneden efter Hauchs ovenfor citerede Brev henvendte Fru Heiberg sig til ham.

A. D. Jørgensen havde lært Fru Heiberg at kende i November 1878, da han paa Kriegers Opfordring til at læse Historie med Døtrene kom i Hjemmet for at træffe nærmere Aftale. "Fruen imponerede mig så temmelig," skriver han, "hun er utvivlsomt, trods det stødende i sit væsen, et ualmindeligt kvindemenneske" 2). - "Dette gav anledning til," staar der i hans Selvbiografi 3), "at jeg kom i nærmere forhold til disse to mærkelige mennesker," og i Løbet af 1880erne udviklede sig "det stilfærdige forhold til A. F. Krieger og til fru Heiberg til et fortroligt venskab" 4). Det var imidlertid først i Februar 1886, hun betroede A. D. Jørgensen, at hun havde skrevet sit Levned og bad ham læse det 5). Herom skriver han 6): "Følelsen af, at Skriftet i alle Tilfælde trængte til en Revision, kom atter og atter op hos Forfatterinden, og heller ikke Ønsket om at faa de første Dele frem, medens hun endnu selv levede, og endnu levende gamle Venner kunde have Glæde af det, var helt bragt til Ro. Fru Heiberg bad derfor mig om at læse det igjennem og hjælpe hende, som hun sagde, til en endelig Bestemmelse af dets Skæbne. Jeg havde dengang (Februar 1886) alt i en 7-8 Aar havt den Glæde at komme i jævnlig Berørelse med Fru Heiberg, men skjøndt vi gjentagne Gange vare komne ind paa personlige Forhold af beslægtet Natur, havde hun dog aldrig nævnt Tilværelsen af et saadant Værk for mig; en lille Biografi af Biskop Brorson, som jeg netop dengang havde sendt hende, gav maaske nærmest Anledning til at hun overvandt sin stærke Tilbageholdenhed i den Henseende" 7). Om sit Indtryk af Læsningen skriver han i "En Redegørelse" 8): Det var længe siden, noget havde grebet mig så dybt; hvilke mangler og svagheder man end kunde finde hos fru Heiberg, måtte enhver overfor denne redegørelse for et menneskeliv og en menneskesjæl, for en livsgjerning i kunstens tjeneste, med tak tilstå, at dette var noget ualmindeligt, noget på sin vis enestående. For mig blev det en rig kilde til kundskab og personlig berigelse." I sit Brev til Fru * * * * * 39 Heiberg 16. Maj 1886 1) med Tak for at have maattet læse hendes Manuskript mener han, at det bør udgives, men vil "foretrække kun at udgive et "brudstykke", 1828-49 (eller 1830-49) og da lade en "udgiver", en anden forfatter, give dels en lille fortale, dels et resumé over Deres ungdoms- eller rettere barndomshistorie. Denne udgiver kunde da på eget ansvar give de nødvendige og ønskelige oplysninger, både om Deres tungsindige forhold i hjemmet, de personlige konflikter, som De så tidlig droges ind i, og andres vidnesbyrd om Deres standpunkt og ydelse på denne tid. - Således tror jeg sikkert, at det vilde blive en god og fornøjelig og overmåde velgørende bog, uden at den vilde give Dem en trykkende fornemmelse af enten at have sagt for meget eller at have stillet Dem selv frem." A. D. Jørgensen tilføjer udtrykkeligt, at han ikke ønsker at være "udgiver", men at han "til det yderste skal være villig til at imødekomme hvert Deres ønske med hensyn til dette skønne skrift. Jeg har ikke tilladt mig at sætte noget mærke i håndskriftet, fordi jeg først måtte læse det uforstyrret, men jeg skal, såsnart jeg kender Deres bestemmelse med det, tage fat påny og gøre hvad jeg formår for at bringe enkelthederne henimod det formål, der så tydeligt ses at have foresvævet Dem." 17. Maj takker Fru Heiberg for den Hurtighed, hvormed han har læst det store Manuskript, og skriver videre: "Jeg har nu i Dag grundet over Deres Forslag, om det end ikke er mig ganske tydeligt, og destomere glæder jeg mig til at tale med Dem derom. I Aar og Dag har jeg kjæmpet med mig selv, om jeg turde bede Dem om, hvad De nu har gjort for mig. De hører til dem af mine Venner, hvis Dom det meest laa mig paa Hjerte at erfare" 2). 27. Maj s. A. foreslaar A. D. Jørgensen Afhandlingen om Skuespilkunsten trykt i Tilslutning til Perioden, som ender 1849. "Den kunde jo dateres, og alt ønskeligt til dens forståelse kunde jo forudsendes. Med nogen forandring vilde den helt kunne tabe sin akute karakter, men ved sin stemning ligesom forbinde biografiens senere dele, så disse ikke engang i tiden kommer som en overraskelse med en af det foregående slet ikke antydte opfattelse af skuespillerne og skuespilkunst." - Om end han finder Afhandlingens sidste Halvdel for bred, "saa vil dog ingen tvivle om, at Martensen har ret i sit udsagn, at det er en mærkelig rig og indtrængende psykologisk studie. Netop ved 1849 vil den desuden kunne stå uden skade, uden for stærkt at tynges i vægtskålen mod konstens udøvelse, såsom alt det foregående jo fører et glimrende bevis for konstens herlighed. Ja, man vilde måske endog kunne sige, at et advarende ord til de unge læsere, som vil blive henrevne af hin skildring, her kunde være på sin rette plads. - Dog det må De nu alt overveje selv; jeg skal foreløbig gå ud fra, at De ikke ønsker afhandlingen trykt, og da kun takke Dem for, at De har ladet mig læse den" 3). Fru Heiberg svarede 28. Maj 4), at hvad enten Afhandlingen burde trykkes ved første Afdeling 5) eller ikke, vilde hun være * * * * * 40 ham taknemlig, om han ved Lejlighed vilde foreslaa hende de antydede Forandringer og Forkortninger 1).

De fortsatte Drøftelser, øjensynligt sinkede af A.D.Jørgensens alvorlige Sygdom 2), kan ikke følges direkte, men Fru Heiberg var nok skuffet over, at han ikke foreslog, at det hele Værk blev udgivet nu. Det fremgaar af hendes Brev fra Engelholm i Skaane til Krieger 27. Juli 1886 3): "Tak for, at De ikke forholdt mig

Brevet fra Jørgensen, uagtet det jo unægtelig har gjort mig lidt urolig i Sindet, især over, at han jo aabenbart har faaet det Indtryk, at Heiberg ikke staaer retfærdiggjort i Theatersagen, det væsentligste, hvorfor hele Værket er skrevet. Er det forfeilet af mig, saa ønsker jeg, at jeg aldrig havde sat Pen til Papiret i denne Sag. Ogsaa har jeg i en anden Henseende faaet store Skruper. Sæt at den elskværdige Jørgensen plager sig selv med at ordne Manuskriptet saaledes, at *en Del* deraf strax kunde udkomme, og jeg saa ikke syntes om denne Ordning; hvad gjør vi saa? At forkaste dette hans Arbejde vilde jo være høist ubehageligt og maaskee berøve mig hans Godhed og Venskab, som jeg sætter saa stor Priis paa. Ak, der har fra først af hvilet noget uheldigt over dette Værk, som spaaer ilde for Fremtiden. Jeg havde halvveis haabet, at han ved nu at have læst det hele Værk var kommet til den Overbeviisning, at det enten maatte udkomme *heelt* eller slet ikke for Øieblikket. Det har altid været min Anskuelse, at Barndommen kastede et nødvendigt Lys over Ungdommen, og Ungdommen over den modnere Alder, hvilket jo tilintetgjøres ved at skille Perioderne ad. Interessant for mig vilde det jo være at see, hvorledes Jørgensen havde tænkt sig denne hans Opgave, som han selv har foreslaaet, men jeg gyser ved Tanken om, at jeg ikke kan gaae ind paa dette hans Syn paa Sagen, hvilket De jo nok vil forstaae. Andræs Ord lyder bestandig for mine Øren; han sagde: "Husk paa, at De har mange Misundere; giv det derfor først ud, naar De ikke mere er til." Dog, vi to have jo talt saa ofte om, hvad der var rettest i denne Sag, og ogsaa hos Dem har jeg altid syntes, at De hældede til Andræs Mening. Hvad mig selv angaaer, har jeg jo i den senere Tid vaklet mellem to Meninger, frem og tilbage, for og imod. Under alle Omstændigheder er det mig kjært, at Jørgensen har læst det Hele, ellers vilde vi jo umuligt kunne tale herom, naar vi atter sees."

Af Fru Heibergs næste Brev 9. August 4) ses, at Krieger maa have støttet Jørgensen og bedt Fru Heiberg have Tillid til denne. Om sit Syn paa Sagen udtalte A.D.Jørgensen senere 5), at han ikke kunde skjule for sig selv, "at der i en Aarrække var oparbejdet en Stemning imod Forfatterinden, som ved ^{*--**--*} 41 Offentliggjøreisen vilde berede det store Vanskeligheder. Med sin stolte Sorgløshed overfor al Folkesnak, baade i Literaturen og i Livet, havde Fru Heiberg om ikke overseet, saa dog heller ikke tilfulde forstaaet, i hvilken Grad hun, vel især ved sin Utilgængelighed, havde skaffet sig lidenskabelige Modstandere, som alt forlængst havde dannet Skole blandt de yngre, der ikke af Selvsyn kjendte hendes Kunst, endnu mindre hendes Personlighed. Hvor meget der derfor end kunde tale for at tilraade en snarlig Udgivelse af dette Skrift og derved skaffe Literaturen en Berigelse baade af Erindringer og af alvorlige Tanker, som den haardt kunde trænge til, maatte det dog ansees for uforsvarligt at udsætte Forfatterinden i sin høje Alder for de Krænkelser, der vilde blive Prisen herfor."

At Tanken om Offentliggørelse i Fru Heibergs levende Live af Værket som Helhed eller større Dele deraf inden Udgangen af 1886 var blevet skrinlagt, ses af et Brev fra Fru Heiberg til A.D.Jørgensen 31. December s.A. 1). Hun takker ham heri varmt for det store Offer, han har bragt i det gamle Aar "et Offer jeg med en vis Undseelse tænker paa at have haft Dristighed til at modtage. En stor Beroligelse er det for mig at tænke, naar jeg selv ikke mere er til, at De har læst mit Levnet og fundet at der er noget heri, der ogsaa fortjener at læses af Andre." Derimod bevægede A. D. Jørgensen som foran nævnt Fru Heiberg til at meddele nogle Brudstykker af Manuskriptet i Festskriftet til Krieger, 4. Oktober 1887 2).

Dette Fru Heibergs Bidrag, der bar Titlen "Et Liv, gjenoplevet i Erindringen. Et Brudstykke" 3) omhandlende især Pariserrejsen 1836, blev modtaget med megen Interesse. Om Festskriftet bragte "Politiken" 4) en Dobbeltartikel, som A. D. Jørgensen forment skyldtes A. Aumont, men som i Virkeligheden var af Edvard Brandes 5). Den beskæftigede sig frem for andre med Fru Heibergs Bidrag: "Utvivlsomt vil denne Snes Sider vække Opsigt i de videste Kredse. De andre Afhandlinger kan interessere ikke faa Dannede, men kun dette Brudstykke, som det kaldes, har Betingelser for at blive læst af det store Publikum. - Man erfarer den for Literaturen vigtige Nyhed, at Fru Heiberg vil efterlade en Selvbiografi. Kun efter mange Betæneligheder, erklærer Forfatterinden, er hun skredet til at lade disse Brudstykker af et større Hele, hvis Affattelse strækker sig over en lang Aarrække, komme frem for Offentligheden - Betæneligheder, som kun et levende Ønske om at slutte sig til den ved Festskriftet tilsigtede Tak og Lykønskning, har kunnet overvinde.... Man kan ikke andet end efter endt Læsning ønske, at Fru Heiberg vilde overvinde sine Betæneligheder helt og skænke Læseverdenen sin Bog, ubeskaaret og snart."

^{*--**--*} 42

I sit Brev til Krieger 28. Oktober s. A. 1) skriver A. D.Jørgensen med Henblik paa ovenstaaende Ytringer, at de atter maatte bringe Udgivelsen af større Partier af Fru Heibergs Bog under Overvejelse, og en Gennemgang af det hele Manuskript blev besluttet 2). - 5. Februar 1888 ytrer han til en af sine Venner, at til alt andet Arbejde har han i Midten af Januar faaet det i to Aftener ugentlig at læse Fru Heibergs Memoirer op for hende selv og Krieger for at faa dem bragt i en endelig Form 3). Disse Aftensammenkomster varede den indeværende og den følgende Vinter indtil Juletid 1888, som det ses af Fru Heibergs Takkebrev ved Afslutningen 4). A.D.Jørgensen svarer omkring samme Tid 5), at han vil "sikkert mangan gang komme til at tænke tilbage på de timer, i hvilke det var forundt mig at gennemgå Deres erindringer, således som ingen senere læser vil komme til at gennemgå dem, - i Deres nærværelse og med Deres levende kommentar. - Det falder mig nu bagefter stærkt på sinde, at jeg vistnok ikke så sjældent har ladet min kritiske djævel tumle sig alt for frit; men jeg håber, at De ikke har miskjendt, at det kun var af nidkjærhed for Deres sag. Jeg tilhører jo en mere prosaisk og hårdhændet slægtalder end den, vi har læst om, og hvor megen sans jeg end har for dennes ejendommeligheder, så kan jeg dog som barn af min egen tid ikke fornægte det præg, som

min udvikling og livsførelse, der har været i lykkelig harmoni med mine opgaver, har givet mig. - Med hjertelig hilsen til vore kampfæller, hr. geheimeråd Krieger, og de unge Damer, som har delt lejrlivets glæder 6)."

Udførligt har A. D. Jørgensen i sin Selvbioграфи skildret Sceneriet under disse Aftensammenkomster. "Det blev mig," skriver han 7), "en ualmindelig nydelse at gennemgå det store håndskrift med de to mærkelige mennesker. Fru Heiberg beboede den gang en lejlighed i en hjørneejendom fra Gotersgade ved søen; den var stilfuldt udstyret og gennemtrængtes ligesom i stort og småt af hendes personlighed. Her sad vi da ved lampens stærkt dæmpede lys, Krieger i dyb skygge, fru Heiberg ved siden af mig i en lænestol eller, når hun følte sig mindre vel, på en chaiselongue. Disse aftener havde noget ^{* * * * *} 43 usigelig fortryllende og tillige noget usigelig vemodigt ved sig. Læsningen blev selvfølgelig jævnlig afbrudt af samtaler og forhandlinger og disse kunde blive meget livlige. Krieger sad oftest med lukkede øjne og armene overkors, i en vuggende bevægelse, elier han stjal sig til at gå lydløst frem og tilbage over det tykke tæppe, for pludselig at fremkomme med en bemærkning eller en indvending imod mine bemærkninger; fru Heiberg sad med et let håndarbejde eller med armene på bordet, hældet frem i spænding for at høre på oplæsningen, af hvis tonefald hun ofte gættede mine tanker om det læste. Eller hun lå med et broget tæppe over sig; med sine store træk lignende en sagafigur eller en østerlandsk eventyrskikkelse, en gammeltestamentelig heltekvinde. Der var ikke spor af noget påtaget i hvad hun tog sig for eller ytrede, hun lagde ikke skjul på tanker og følelser og hun udtalte dem med sprogets rette rammende ord."

I Tillæget til Et Liv 1. Udg. IV, 441 gik A. D. Jørgensen nærmere ind paa Karakteren af Drøftelserne ved Aftensammenkomsterne, hvor de gennemgik "det hele Værk for om muligt at reducere dets Omfang, som i høj Grad foruroligede Forfatterinden. Selv erklærede hun sig dog ude af Stand til at angive, hvad der kunde eller burde udgaa; hvad der engang var løbet hende i Pennen, blev i det væsentlige staaende, idet det efterat være kommen paa Papiret ligesom fik et selvstændigt Liv, som hun ikke mere var Herre over. Det var saaledes baade let og vanskeligt nok at være Fru Heibergs Sekretær; let nok, fordi hun sjælden eller aldrig gjorde alvorlig Modstand mod Forslag til Udeladelser eller Lempelser, naar disse da ikke gik ud paa at modificere hendes Domme eller Udtrykket for hendes Følelser; vanskeligt, fordi netop denne Omstændighed maatte paalægge den yderste Forsigtighed for ikke at paavirke det historiske Billed, som det frem for alt gjaldt om at bevare i sin Oprindelighed. Uforglemmelig er for mig den Styrke og Rigdom, hvormed Fru Heibergs mærkelige Personlighed (om end dæmpet ved legemlig Skrøbelighed) i disse stille Aftentimer traadte mig imøde. Der var hos hende et Lune og en Dristighed i Udtrykket, en Ild i Forsvaret og en Sikkerhed i Dommen, som stod i en forunderlig Modsætning til den næsten jomfruelige Blufærdighed, hvormed hun ofte hørte sine Oplevelser og Tanker læse op, og den naive Forundring og Hjælpeløshed, hvormed hun af og til kunde betragte dem."

Efter Fru Heibergs Død, da Erindringerne skulde udgives, tog A. D. Jørgensen, tro mod sine Forpligtelser, paany Manuskriptet for sig, og nu tilendebragtes den Gennemgang, der under Sammenkomsterne med Fru Heiberg ikke var fuldendt. Omfanget af det redaktionelle Arbejde, der foregik med Bistand af Krieger, belyses gennem hans egne Udtalelser 1) samt de i nærværende 4. Udgave trykte Varianter. Ud over rent redaktionelle Ændringer har A. D. Jørgensen tilsigtet at "fjerne Gjentagelser, overflødige eller lidet sigende Bemærkninger, løst tilknyttede og ubetydelige Meddelelser eller endelig alt for ^{*} 44 uforbeholdne Udtalelser" samt "Udtalelser af formentlig alt for intim Natur, Meddelelser og Domme, der i alle Tilfælde ikke endnu kunne fremlægges for Offentligheden". Han har dog villet undgaa dermed at berøve Fremstillingen sin Karakter, ligesom han naturligvis ikke har ændret Fru Heibergs ejendommelige Stil, der, som han siger, "taler for sig selv". Hvilke af Ændringerne der er foretaget i Samraad med Fru Heiberg, og hvilke han efter hendes Død har maattet gøre paa egen Haand, kan kun i enkelte Tilfælde skelnes i Manuskripterne, men har næppe heller større Interesse. "At jeg i hvert enkelt Tilfælde," slutter han sine Bemærkninger herom, "vilde have opnaaet Fru Heibergs fulde Billigelse af den Afgjørelse, der er truffen, derom er jeg overbevist."

Om Værkets første Udgivelse i 1891-92 og om anden og tredje Udgave i 1904 og 1913 er der allerede talt 1); i det følgende skal der gøres Rede for Tilrettelæggelsen af nærværende fjerde Udgave, idet der for tidligere Udgavers Vedkommende udelukkende anstilles Sammenligninger med Originaludgaven.